

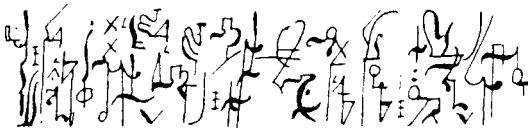
Gárdonyi és titkosírása

1. Mítoszteremtő szóbeszéd

1.1. A Gárdonyi titkosírásaként ismert fantasztikus írásmód hányatott sorsát, kibogozhatatlan híret, sőt talán oly soká megfejtetlen voltát is az erről szóló mendemondák okozták. Gárdonyi maga „hieroglifáit” a rákérdező újságírók szerint megfejtethetlenségnek mondta csupán, de ők maguk minden lehetőséges keleti írást és nyelvet sorra felemlgettek álmélgködve az írásrendszer szerteheverő lapokon kúszó, rendkívüli formakincsén. Gárdonyi József is többfelé sokfélént nyilatkozott róla, legvégül tibeti írásúnak, majd tibeti nyelvűnek határozva meg tárgyunkat, a titkosírást.

1.2. A kérdésben eluralkodott gondolati káosz László János ténykedésében tetőzött. Alighanem ő nevezte először Gárdonyinak ezt az írásmódját titkosírásnak, jeleit családiasnak mondott nevükön „tibetük”-nek. Megfejtetlen írásról ilyen átlátszóan hamis álmegfejtést akadémiai nagydíjra felterjesztve és akadémiai folyóiratban publikálva még nem követtek el. Mivel tévedésről László részéről lehetetlen beszélni, csupán egy mindent megvilágító példát idéznék tőle.

Ritka szerencsénkre az *Irodalomtörténet* 1955/4. számának ábrái között, melyeket rendkívül fukaron mért, fényképen közöl egy teljesen egyedi tartalmú titkosírásos sort, majd odébb „Néhány jelmagyarázat” címszóval a saját másolatában ugyanazt, 6. sorszám alatt. A 343. oldalon ezt így írja át: „(Az ábrán 6.)” „Remekel (a) szellem” „Szellemmel írom. Élek, kelek. Régen szám leszek. Kérlek. Hallasz?” „Számolom: szók. Nagy mámorokkal remélem...” „Nekik él. Szellemem szól. Írlak – szólok. Én nem szólok rá.” „Írok. Nem megy messze. Szellemekek régen nem lesznek.” „Rémem lettél, szellem.”

Gratulálok, ha megfejtened sikerült.
A magyar nyelvnek magas, elzárt Tibetjébe találtál kaput. Ha addig eljutsz, ameddig én, megtalálod azt az aranyalmfát is, amelynek neve: analógia.

1. ábra

A valóságban arról a passzusról van szó, mely az első olvasóhoz intézett gratulációt tartalmazza (1. ábra).

A László-opuszhoz *Az élő Gárdonyi* első kötete végéről születhetett meg az író szomorú állapotban leélt utolsó évtizedéről kialakított koncepció, mely remekül illett a „titkosírás” orientalizáló, bizarr, kevesek által látott képéhez. Minthogy a László rendelkezésére álló anyag töredékéből történt a megfejtés, bátran állítható, hogy ő meg sem akarta fejteni azt, és nem is hitte, hogy megfejtette. Azzal az állítással, hogy a „Titkos napló”-ban nem ismétlődik szó, egyenként rendelt valamilyen jelentést minden egyes, általa szónak vélt jelcsoporthoz. Külön-külön, ha nagyon megszorították volna, bizonyára képes lett volna indokolni is megoldását, és megadni, hogy mely jel miért ezt vagy azt a hangot jelöli az épp adott helyen. Most már csak egy szűkre szabott gondolatkör képzetait, szavait, tőmondatait kellett együvé hordania, és egyiket a másik után belemagyaráznia a jelcsoportokba. Mindez könnyedén keresztülvihető volt egy olyan „betűkulccsal”, melyben minden hangra „sok” jelmegfelelő jutott, és minden jelnek „sok” hangértéke volt, ha még a magánhangzók jelölése is hiányzott. Talán nem meglepő, hogy a biztonság kedvéért csak egy betűt és jeleit részét merete bemutatni cikkében a szerző.

1.3. Újabb mendemondáknak adott tápot 1965 végétől Gárdonyi Sándor hagyatékának titkosírási része, mely jóval több és többféle volt az addigiaknál. Mivel azonban a László-féle, „hihetetlenül bonyolult” írásrendszer hivatalosan elfogadott volt – ahogyan az ma is –, új képtelenségek keveredtek az új anyagról írók közleményeiben evidenciákkal. Így a tibeti kapcsolat, a gyorsírás eshetősége, a jelhordozók egy csoportja mint az írás használatának nélkülözhetetlen segéd-eszköze stb. Szakértő ezek jó részét könnyen tisztázhatta volna. A jórészt akaratlanul sűrűbbé tett homály mellett a kissé nagyobb nyilvánosság volt az igazán pozitív fejlemény, mely a leendő megfejtőig is eljuttatta az írásmód hírét.

1.4. Ez a burjánzó vonalakkal indázó, különleges formakincsű írás a rokonítások, találgatások végtelen sorát indukálta, éppen, mert a látvány szinte bármit elképzeltetővé tett vele kapcsolatban. Azonban azt is, különösen László János által, hogy még írás mivoltában se feltétlenül higgyünk. Szövevényes egyéni ornamentikára verbális tartalom nélkül éppúgy gondolhatott az elemző, mint írást mímelő misztifikációra, ami szintén nem lett volna példátlan. Írás volta így legalábbis kétséges volt.

Minthogy egy ilyen írás egyedülálló kuriózum, és talán nem csak magyar viszonylatban, megfejtéséről néhány dolgot előre kell bocsátani. Főként azt, hogy írása-olvasása mindent megmagyarázott és bizonyított, de róla ezelőtt és enélkül tudományos érvényű megállapítást senki sem tehetett.

Az írás valós összetevő elemeinek szétválasztása nélkül két vagy három, egymástól különböző írásrendszer is lehetségesnek tűnt.

A valóságos írásirány ellentéte is valószínűsíthető volt egy általános álcázó stratégiát feltételezve. Az erre merőleges másodlagos irány föl vagy le egyformán hihetőnek látszott. A sorok rendje a tartalom ismerete nélkül végképp nem volt felderíthető.

Még az így írott lap tartásának szerzői szándékú iránya is, szemtanú híján négyféle lehetett. Bebizonyítani a ma tudott tartási irány helyességét a megfejtett jelek összességének elemzése alapján lehetett csupán.

1.5. Ezeken túl nyitott volt az a két alapvető kérdés is, mely bármely kibetűzendő írás esetében felmerül: milyen írásrendszer ez, és milyen nyelvű tartalmakat hordoz.

A nyelvről a legsúlyosabb Gárdonyi József állítása volt, aki folyton tibeti nyelven jegyzetelő atyjáról írt, másutt fiókszámra maradt tibeti írású hagyatékát említette. Emellett másoktól vagy tucatnyi ritka keleti nyelv emlegetése volt ismeretes, s ezek szintén lehetségesnek tűntek. A kevésbé egzotikus nyelvek, így a német és latin is számításba jöttek, mivel ezekkel, mint híre járt, elég jól boldogult Gárdonyi. A magyarnyelvűség csak reménység lehetett mindezek mellett.

Az írás rendszerének milyensége ugyancsak tisztázhatatlan volt az alapjelek helyes szétválasztása nélkül. A mintegy 2 cm magas írásszalag – Gárdonyi duktusának érett formája – szóközök nélküli kikezdhetetlen tömbnek látszik, vonalsűrűségében is vetekedve a szóközökkel írt kínai szójelekkel – s nagyjából 14 egyszerű „vonás”-ból épül fel, mint amaz. Az elkülöníthető jelek száma alapján az egy betű-egy jel típusú betűírás tűnt a legkevésbé valószínűnek; ábécé esetén mindegyik vagy a gyakoribb hangzókra kettő vagy több jelet kellett feltételeznem. Más jelcsoportosításban szótagjeleket kerestem, melyek feltehetőleg valamelyik hangjuk szerint csoportosíthatók, ez magyarázná a sok jelet. Időnként fogalom- vagy szójelet is fel lehetett tenni.

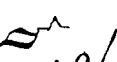

Minthogy a nyelv meghatározása valamilyen hangsorok kimutatása alapján lett volna lehetséges, s a hangokat-hangcsoportokat az írás elemeiben kellett keresni, ez a betű- és szótagjelek szakadatlan elkülönítési, csoportosítási kísérleteiben csapódott le vagy 22 hónapon át értékelhető eredmény – azaz az áttörés – nélkül.

2. A megfejtés

2.1. Majdnem két éven át csak a tapasztalataim gyűltek. A számomra adott titkosírásfényképek jelszövevénye, a vonalak fajtái, irányai, összhatásuk szívdobogott fel bennem, mintegy belsővé válva. Annyiszor forgattam át valamennyit, minden lehetséges irányból és irány felé követve minden egyes vonalát, látva, amint a pillanatnyilag szemlélt pontról eltolódó fókuszkaleidoszkópszerűen változtatta át a körül levő és távolabbi vonalszövedéket, hogy min-

den cédula, papírszelet, lap a rajta lévő titkosírást mintázatokkal s e mintázatok egyes különvált csoportjai is közeli ismerőseimmé váltak. Noha nem érttem, emlékezetemben megragadtak.

2.2. Talán az ösztönös rendszerben látás játszhatott közre az áttörésben. Egy fekvő hullámvonal, mely feltűnően szép, kalligrafikus alkatú elem, környezeténél nagyobb hangsúlyt nyert szememben. Feltűnt, hogy ilyen egynél több is előfordult együttesen, s kettős, hármas vagy négyes csoportjuk csak kiemelte szépségüket. A rendelkezésemre álló anyag nagy része kartoncsíkokon sorakozó, világosan elkülönülő jelcsoportból állt, melyekhez hasonlókat más cédulákon keretezés választott külön. Ez a jel magában, kettőzve, hármas és négyes csoportban is mindig a jelcsoport bal szélén fordult elő, éspedig többszörözés esetén minden következő vízszintes hullámvonal az első alá került, enyhén bal felé eltolódva. Igen valószínűnek tűnt, hogy ugyanazon grafikus elem többszörözve nem önálló összetevője az írásnak, tehát az egy, két, három és négy vízszintes hullámvonal nem négy különböző betű vagy szótagjel más-más hangjelentéssel, hanem ugyanazon íráselem kettőzve, háromszorozva és négyszerezve. E megfontolás alapján a felső ilyen vízszintes hullámvonalat is elválasztottam a jobb felől azt megelőző jelcsoporttól, mellyel össze volt kötve (2. ábra).

	szere-t		szere-t(e)tt
	helyze-t		ve-t(e)tt
	res-t		teme-t(e)tt
	vér-t		szüle-t(e)tt
	eve-tt		szere-t(e)tt(e)t
	ese-tt		kive-t(e)tt(e)t
	kerese-tt		
	vesze-tt		
	szere-t(e)t		
			terem-t(e)tt(e)t
			neve-tt(e)t(e)t

2. ábra

2.3. A vízszintes hullámvonalat egyszerű grafikai alkata miatt betűjelnek gondoltam. Szókezdő két azonos betű még csak elképzelhető, de ilyen helyzetben három vagy négy – mégpedig nem is egyszer – szinte kizárt dolog. Valószínűbbnek tűnt, hogy e jelcsoportok szóvégen állnak, s ha ez igaz, az írás jobbról balfelé tart, ezek betűjelek, mégpedig alighanem mássalhangzót jelölők. Mivel három vagy négy azonos hang közvetlen egymásutánja szóvégen is elképzelhetetlen volt, e pozícióban bizonyos magánhangzók elhagyását lehetségesnek láttam. Ennek kapcsán merült fel bennem a magyar *t* betű képzete is. Tárgyrag, a múlt idő szimpla vagy kettőzött jele, igenévképző, a műveltető ige képzője mind egy vagy több *t* betűt tartalmaz, de ama szenvedőigealak-képzőben, mely – mint mondják – „a magyarban nem használtatik”, bizonyos múlt idejű formákban négy vagy akár öt *t* betű is előfordul (például láttatott, vettetett). Ha valahol, e végződéseknél indokoltnak látszott a magánhangzók jelének elmaradása.

Így a Gárdonyi-titkosírásnak nemcsak első önálló jelét különítettem el a fekvő hullámvonalban, de betűjelként hangértékét is megállapítottam. Egyben bizonyítottam láttam a jobbról balra haladó írásirányt és a kibetűzendő szöveg magyarnyelvűségét is.

2.4. Az első, külön szemügyre vehető valódi betűjel rendkívül egyszerű grafikai alkata átalakította a betűjel fogalmához kötődő várakozásaimat is. Mindaddig két- vagy többvonalas, illetve egynél mindenképpen több grafikai elemből álló írásjegyeket próbáltam megkülönböztetni, most pedig az eddig elkülönítettek bármely minuciózus részlete lehetséges betűjelként szerepelt szemléletben. Ugyanakkor a már fejből ismert jelcsoportok át lényegülve mint magyar szavak és szövegek lehetséges forrásai kerültek elélem.

2.5. A biztos első jel olyan két-két előfordulásait kerestem, melyeknél a két *t* jel között egy-egy, hasonlóképpen egyszerű grafikai alkatú jel szerepelt. Szóközi pozícióban minimális esélye volt annak, hogy a két *t* jel között mássalhangzó legyen, hiszen a magánhangzók rendszeres elhagyása itt a magyarban érthetlenséget eredményezne. Tiszta betűírásra gondoltam, s így e közrefogott egyszerű íráselemeket magánhangzó-jeleknek minősítve csoportosítottam. E munka közben nem tudtam nem kipróbálni az e jelekhez formájuk alapján intuitíve társuló hangértékeket, ahol értelmesnek látszó szótöredékek és rövid szavak jöttek ki. Ezekből kezdetben bizonytalanul, majd egyre biztosabban, végül szilárdan összeállt a magyar magánhangzók jelmegfelelőinek teljes rendszere. Az *a, á, i, ü, u* magánhangzók jeleinek a *t* jelhez viszonyított elhelyezése a másodlagos, függőleges írásirányt világította meg. A sorozatos interpoláció bebiztosításához nagyban hozzájárult a *t-x-t* sor előtti vagy azt követő, ugyancsak egyszerű grafikai alkatú íráselem hangértékének

	tat, t.a,t→a		tut, t.u,t→u
	tát, t.á,t→á		töt, t.ö,t→ö
	tit, t.i,t→i		tet, t.e,t→e
	tot, t.o,t→o		töt, t.ö,t→ö
	tüit, t.ü,t→ü		
	tét, t.é,t→é		

3. ábra

	utat		estét
	mutat		téta
	mutató		tétet
	mutatott		tétel
	mintát		úti
	kitát		utat
	csitít		ütött
	titok		ütő
	titka		vétet
	titkos		etet
	hatot		tető
	tátott		tetterő
	mutatott		tetőt
	betűt		kettőt
	letét		előtt

4. ábra

behatárolása. Ennek következtében a t jelen kívül bizonytalanul már egyéb mássalhangzójeleket is valószínűsítettem (3. ábra).

2.6. Míg a magánhangzójelek azonosításakor főként interpolációra szorítottam, a mássalhangzójelek megállapításakor a fő szerepet az eddig eseti extrapoláció vette át. Olyan jelcsoportokat gyűjtöttem ki, melyekben szerepelt a már ismert hangértékű $t + \text{magánhangzó} + t$ jelcsoport, és előtte, illetve utána egy-egy egyszerűnek tűnő jel állt. Az ismert hangsorból az ismeretlen megelőző vagy következő jel, illetve jelek hangértékét következtettem ki. Fő szempont az érthető magyar szóvá való kiegészítés volt (4. ábra).

1. a	ı	16. l		31. u,ú	п
2. á	ı̇	17. ly	!	32. ü,ú	:ı
3. b	б	18. m	v	33. v	∫
4. c	ç	19. n	Ń	34. z	x
5. cs	ç̣	20. ny	Ṇ́	35. zs	ж
6. d	đ	21. o	o	Variánsok	
7. e	-	22. ó	ȯ	4. c ₂	ç̣
8. é	=	23. ö	ȱ	6. d ₂	đ̣
9. f	f	24. ő	ȱ̄	9. f ₂	f̣̄
10. g	g	25. p	p	12. h ₂	ḥ̄
11. gy	g̣	26. r	o	13. i ₂	ı̣
12. h	h	27. s	^	15. k ₂	∖
13. i,í	ı̇	28. sz	Ń̄	24. ő ₂	ȱ̄̄
14. j	ç̣	29. t	~	31. u ₂	u̇
15. k	/	30. ty	~̣	32. ü ₂	u̇̄

5. ábra

2.7. Az egyre gyarapodó mássalhangzósor birtokában, minthogy negyvennél alig több jelből áll a bővebb ábécé, az extrapolációk előrehaladtával egyszer csak azon kaptam magamat, hogy már olvasom és nem silabizálok a titkosírási szövegeket. Bármelyik cédula szövegébe kezdtem bele, márpedig kapkodva végigrohantam minden rendelkezésemre álló fényképmásolaton, mindent értettem, az írásrendszer a kezemben volt. Eddig jutottam 1968. szeptember 8. reggelére (5. ábra).

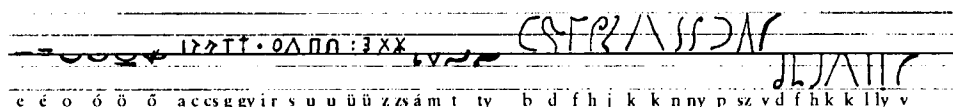
3. A beszélt nyelv rögzítése a Gárdonyi-ductussal

3.1. A Gárdonyi-ductus elemeiben nem más, mint a latin betűs magyar írás-elemek karakterisztikusnak érzett részei pars pro toto, az eredeti hangértékben való átmenése. Az alapul vett betűforma a nyomtatott nagy- vagy kisbetű, illetve a folyóírás betűi; egy jel a magyar rovásírásból kétfelé különülve két magyar betűt jelöl. Végül egy betű alakja talán mnemotechnikai rövidítéssel a 'tíz' jelentésű római X-ből ered. Az említett karakterisztikus betűrészek nem a hagyományos írásképből és nem az eredeti teljes betűben elfoglalt helyükön állnak, s gyakran az eredeti függőleges tengelye mentén elforgatva (6. ábra).

a o o i i	ǰ ǰ ǰ ǰ ǰ ǰ	Λ Λ	I I = ı
á á ˘ ˘ ˘	K K < /	T J ~ ~	ő o " " " "
b ˘ ˘ c c	L L	u u u ˘ n n	K K < \
cz z ˘ ˘ ˘	M M M M ˘	ü u " ˘ ˘	ü u " ˘ ˘ ˘ ˘
d d d d	N N N N s	U U ˘ ˘ ˘ ˘	u u ˘ n n
E E = -	O O ˘	X x	
É E E =	ö ö ˘ ˘		
F F ˘ ˘ ˘	ő ő ˘ ˘	cz z ˘	
G G G T	P P ˘ ˘	d d d c ˘ ˘	
h h ˘ ˘ ˘	R R ˘ ˘ o	F F ˘ ˘	
i ˘ ˘ ˘ ˘	Λ Λ ˘	h h ˘ ˘	

6. ábra

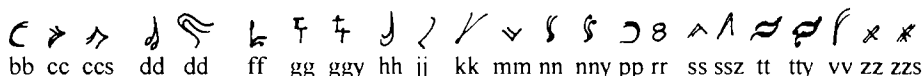
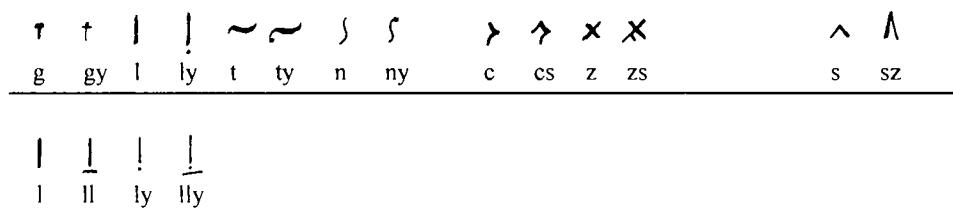
3.2. A betűjelek méreteikben is a latin betűk párdarabjai. Míg a latin nagybetűk két vonal közé, a kisbetűk négy vonal közé írhatók, Gárdonyi öt vonal közé felírhatóvá alakította betűjeleit. A középső vonalat tette alapvonalá. A latin betűrendszerhez képest újdonság, hogy magán az alapvonalon helyezkedik el az *e* jele, lényegében az *é* is, és az *o* típusúak kezdő- és végpontjuk révén; az *é* két vonala között mintegy kétvonalnyi a távolság, úgyszintén az *o* típus íveinek legalsó pontja és az alapvonal között. További újdonság a szabályos latin betűkhöz képest, hogy míg azok közt csak az alapvonalon *felső* felső szár nélküli kisbetűk vannak, Gárdonyinál az alapvonal *alatt* is vannak alsó és felső szár nélküli kisbetűk. Gárdonyinál tehát az alapvonalon levőknek tekinthetőkön kívül magasság szerint négyféle betűjel van: felső és alsó, kis- és nagybetű. A nagybetűk magassága alapesetben duplája a kisbetűkének, de szebb, ha a nagybetűk ennél nyúlánkabbak (7. ábra).

7. ábra

3.3. A betűjelek szélessége, amennyiben nem egy ponton érik az alapvonalat, a kisbetűk magasságával azonos, de szebbek kissé keskenyebben. Az *o*-félék és *t*-félék alapesetben közel kétszer szélesebbek a kisbetűk magasságánál.

3.4. A kétjegyű mássalhangzók kialakításában szintén a latin betűs magyar helyesírás volt Gárdonyi előképe. A *g*, *l*, *n*, *t* jeléhez nála is – itt *y* jelentésben – az *i* járul a *gy*, *ly*, *ny* és *ty* kifejezésére. (Ezekbe – az *l* kivételével – később aposztróf-formán beolvadtak.) Ugyanígy a *c*-hez és *z*-hez az *s* kapcsoló

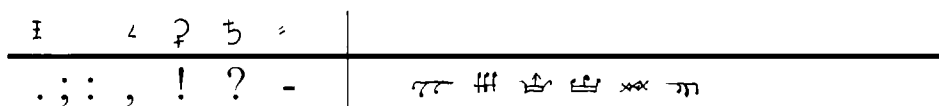
8. ábra

dik a *cs* és *zs* kifejezéséhez; itt egyetlen kivétel a rovásírásból vett *s* jel, mely nagybetűként *sz*, kisbetűként (tehát fele magasságban) az eredeti *s* hangértéket hordozza.

A hosszú mássalhangzókat vagy éppúgy, mint latin betűs írásunkban a betűjel egészének megkettőzésével, vagy jellemző részének egységes grafikai szerkezetben való megismétlésével fejezi ki. Kivétel az *l* és *ly* jele, melyek hosszúságát az alattuk elhelyezett vízszintes egyenes jelzi (8. ábra).

3.5. Az írásjelek is a magyar helyesírásnak megfelelőek: pont, pontosvessző, kettőspont; vessző; kötőjel; felkiáltójel; kérdőjel. A jelek pontos jelentése az adott szöveghelyen értelmezendő.

3.6. Számos díszítőelemet találunk, az egyenetlen szélességű sor foghíjainak kitöltésére; ezeknek nincs nyelvi, csak grafikai jelentésük. A nyelvi anyagot rögzítő jelek megfelelő elsajátítása esetén ezek nem téveszthetnek meg senkit (9. ábra).

9. ábra

3.7. A rövidítések közül gyakrabban használtak: a szóvégi *-ság* képző helyett csak *g*, a meg- igekötő helyett *m*, a csak helyett *cs*, hogy helyett *h*, a helyett helyett *htt*, hacsak helyett *hacs*, hanem helyett *ham*, nemcsak helyett *ncs*, pedig helyett *pg*, vagy, van helyett *v*, hogyan helyett *hn* – mindezek csak a szövegkörnyezet révén egyértelműek.

Gárdonyi utolsó éveiben közel került ahhoz, hogy poétikai kulcsszavait egyéni mnemotechnikai rövidítéssel a külső személy számára csak bizonytalanul feloldható jelegyüttessé tegye; ilyenek már a karakter, ellentézis, eksztázis, de szövegeiben legalább még tucatnyi rejtőzik feloldatlanul, és talán – új releváns anyag nélkül – feloldhatatlanul is.

Még egy nem lényegtelen rövidítéscsoport a tíz magyar számnév, melyeket számoknak tartottam. Valójában a – keltezés – jelentésű determinatívumot követő, egy-egy betűvel rövidített magyar számnévekről van szó. A mellékjel feltehetőleg a keltezések római számai alá és fölé húzott vízszintes egyenesből származtatható. A mnemotechnikai képzetkapcsoláshoz ez a jel mindenképp szükséges volt, hogy a következő, egyszerűen egymásra rakott betűjelek szűk közege: a magyar tőszámnevek körére szűkítsék le a lehetséges szavakat.

Ennek megfelelően helyi értékről szó sem lehet, és csak olyképpen kiolvas-
hatók, ahogy a telefonszámokat szokás diktálni, egy-egy-kettő-négy stb., s ha
ez dátum vagy összeg, fejben vagy papíron kell azt számjegyekkel megjele-
níteni. A mnemotechnikai rövidítés révén ugyanis először mindenképpen a
magyar számnévnek kell eszünkbe jutnia. Éspedig:

Akrofonikusan *k*-ről a kettő, *n*-ről a négy, *z*-ről zérus.

A magyar számnév második betűjéről: *gy*-ről egy, *o*-ról nyolc, *i*-ről kilenc.

A magyar számnév harmadik betűjéről: *r*-ről három, *t*-ről hét.

Különös „kettős csavar” az öt és hat esete. Itt a titkosírás megfelelő betűje-
lei metaforikus szerepűek. Az *m* és *s* jele formailag hasonló, s ez vezet mne-
motechnikus úton a római ötöstre (V), de a rendszer kényszere miatt a magyar
öt számnevet kell felidézniük; továbbá a *p* és *b* titkosírási jele formailag az
arab 6-os számjegyre utal, metaforikus volta miatt mégis a magyar hat szám-
név a kiolvasandó (10. ábra).

	társaság		'kelt' (determinati- vum)		p/b 'hat'		'kettő-egy- három-három' (19)21.03.03.
	meglepett		gy 'egy'		t 'hét'		
	helyett		k 'kettő'		o 'nyolc'		'kilenc-négy- hét' júl. 'há- romi-zérus' (1)947.júl.30.
	hacsak		r 'három'		z 'zérus'		
	hanem		n 'négy'		'kilenc-egy- kilenc-kettő-öt' (1)919.02.05.		'kilenc-egy- egy-kettő-kettő- négy' (1)911.02.04.
	nemcsak		m/s 'öt'				
	pedig						
	karakter		ellentézis		szituáció		

10. ábra

4. A Gárdonyi-dukthus specifikumai

4.1. Akár a történeti írások, akár titkosírások esetében az egyes íráselemek
többé-kevésbé uniformizáltak, írásirányuk és elemeik összekapcsolási mód-
jai szimplák és előre meghatározottak. (Ezeket egyébként a kezdők néhány
nyelvlecke után túljutnak.) A Gárdonyi-féle dukthus elsősorban e három te-
kintetben fejt ki igazi lényegét, alapozza meg különös szépségét és egyúttal
titokzatosságát, avatott segítség nélkül szinte lehetetlennek tűnő olvasását is.
Maguk a jelek részként születtek, és szervesen, résznek maradtak meg.

4.2. A betűjelek grafikai alkatának kialakításakor a legegyszerűbb, egyvonalos rajzos elemek lettek a leggyakoribb hangok jeleivé. Pont, különféle hosszúságú és irányú egyenesek, négyféle irányban nyílt félkörök, kör és aposztróf alak. A jelrendszer próteuszi jellege már itt jelen van. Ugyanis míg minden ferde vonal azonos hangjelentésű, addig a vízszintes rövid egyenes az egyik, a függőleges rövid egyenes a másik leggyakoribb magánhangzó jele, a függőleges hosszú egyenes pedig egy gyakori mássalhangzóé. A négy különböző irányban nyílt félkörök közül kettő egy zöngétlen mássalhangzót (*p*), a harmadik ennek zöngés párját (*b*), a negyedik egy rövid magánhangzót (*o*) jelöl. A kör nem két félkör hangértékét hordozza, hanem egy másik mássalhangzóét (*r*).

A többi betű jele ezek valamelyikének megkettőzése, vagy kettő, olykor több ilyen egy grafikai szerkezetbe való összevonása. További variáció, hogy a mássalhangzó-kettőzést némely jelnél az alája vont rövid vízszintes egyenes, másutt jelkettőzés jelzi. Könnyű belátni, hogy az azonos grafikai alakzatban azonos hangértéket kereső logika már e legelemibb szinten tévútra vezethet (11. ábra).

1 vonal · - / \	2 vonal o c u n o e f) p
Kettőzés = ^ v A x : > τ	3 vonal L d s u ~ + s ~ ! ! r
	3 vonal ψ ρ ρ s ! ρ x

11. ábra

4.3. A betűjelek és az írásirányok. A jobbról bal felé haladó írásirány az *e*- és *o*-típusú magánhangzójelek, az alulról felfelé haladó viszont az *a*-, *u*-típusúak alakjának következménye.

A vízszintes írású szóban általában nem több, mint két jel kapcsolódik függőleges irányban – az *n*, *m*, *r*, *j* jeléhez –, ez előtt és után vízszintesen írottak a jelek. Ha azonban a szó *a*, *u*, *i*, *ü* hangok jelével kezdődik, vagy ezek jönnek egy mássalhangzójel után, tendenciaszerű – külön, felfelé kapcsolt és kapcsoló betűjelek kialakításával is – az egész szó lehetőség szerint függőleges írása. Második, harmadik függőleges jel utáni vízszintes alkatú jel e fenti szinten marad a következő jelekkel együtt.

Magyar szövegben vegegyesen fordul elő a fenti kétfajta szó, s ennek köszönhető a fejlett Gárdonyi-duktus 20 mm magas szalagsoraiban a jeleivel írott

szók s a szöveg speciális elhelyezkedése. Mivel a teljes szalagmagasságot kitöltő egyetlen „függőleges” szó és az 1–1,5 cm hosszúságú „vízszintes” szó, valamint fölfelé induló, de „alacsony” és vonalszerű, keskeny „vízszintes” szó s e kettő közti méretek is akadnak, ezért a megközelítőleg álló vagy fekvő négyszög alakoknak felfogva a szókat ezekből építi fel Gárdonyi szalagsorait. A mindig következő szó az előző szó fölé, vagy ha ott nincs hely, mellé, annak bal oldalára kerül.

Gárdonyi szavai ezzel a duktussal „sündisznó” alakú idomok, melyek középrése az a hely, ahova csatlakoznak betűjelei (12. ábra).

	fenegyerek		mosolyog		meredek
	szerelem		mormol		Beremend
	pereskedés		korom		vezetetlen
	kerepelés		kérem		fejedelem
	mosoda		lepeget		irodalom
	mosoda		beletemet		irodalom
	mind		mindig		oldalsó
	minden		olyan		oligofrén
	mindenki		olyanféle		hollandus

12. ábra

4.4. *A betűjelek és összekapcsolódásaik.* A betűjeleket kapcsolódásaik maszkírozták el szinte a felismerhetetlenségig. Már a kevésbé összetett írásképben is elmosódtak a valóságos alapjelek. Legtöbbször két vagy három, gyakran több betűjel tűnt egynek. Ennek magyarázata az, hogy Gárdonyi – íráseszményének, a folyóírásnak megfelelően – egybeírta betűjeleit, vagy úgy rajzolta, hogy hézagtalanul kapcsolódjon össze a szó. A kötések sem elvárásaink szerint történnek, ahogy élményeink alapján várnánk, hogy a szó lineárisan elhelyezkedő betűit azonos szabású kötés kapcsolná egymáshoz. Gárdonyinál nem egyenes vonalon sorakoznak a betűk, kötéstípusok vannak, de ez korántsem egységes minden betűjelnél.

Az írás mint cselekvés ez esetben váltakozik a rajzolással, mivel nem a toll fel nem emelése, hanem a szó egybenléte a fontos. A kezdetebb stádiumban a felső nagybetűk felülről lefelé húzódtak, az alsó nagybetűk szintén.

4.4.1. Minthogy a magánhangzójelek irányulása megegyezik a két írásiránnyal, célszerű az összekapcsolás lehetőségeit a kétfajta szótagalkotó magánhangzójel szerint bemutatni.

A fő – jobbról bal felé való – írásirányt az *e* jele a kettőzésével képzett *é*-vel, valamint az *o* jele és a belőle képzett *ó*, *ö*, *ő* betűjele követi. Ezek elé és után az alapvonalat egy ponton érintő betűjelek (*b, c, cs, d, f, g, gy, h, j, k, l, ly, n, ny, p, r, t, ty, v*) – ezen az egy ponton – mindig kapcsolhatók. A két ponton az alapvonalat érintők (*m, s, sz, u, z, zs*) bal oldali ilyen pontjukkal *e* magánhangzójelek kezdő, jobb oldali alapvonalat érintő pontjukkal ezek végpontjával kapcsolódhatnak össze.

Egy-egy szón belül több szomszédos szótag azonos magánhangzóját csak egyszer írjuk, illetve rajzoljuk ki; köztes egy vagy két mássalhangzó – akár külön-külön, akár mássalhangzó-kapcsolatot alkotva – a hosszabban vont magánhangzójel megfelelő közbenső pontjához-pontjaihoz – kapcsolódik, utóbbi esetben a jelentést egyértelművé tevő közzel.

Az *lt, ld, lg, lj*-ből csak az *l* legfelső pontja kapcsolódik *e* magánhangzók fő vonalára; a *t* ugyanott átvonódik az *l* jelén, ahol baloldalt kötődik a *d, g, j*.

Az *n* jele és egyéb felső nagybetűk magukban, vagy fent hozzájuk kapcsolódó másik mássalhangzójukkal együtt az *o*-féle betűjelek öblébe kerülnek, feljük irányul alapvonalai kezdőpontjuk, de nem érintik ívét, tehát formálisan nem kapcsolódnak össze velük.

Az *e* betűk, a *b, p, d, j* középvonalán át is vonhatók (13. ábra).

4.4.2. A függőleges írásirány szerinti magánhangzójelek közül az *a* viselkedése a legkonvencionálisabb. Az alapvonal alatti nagybetűk, a függőleges száruak, potenciálisan *da, ha, la, lya, fa* hangértékűek is lehetnek; ha ezekre *l*-nek kell következnie, annak felső végét visszahajtjuk az egyértelműség kedvéért.

eb be cc cc cd ce de ep pe ef fe eg ge egy gye eh he ej je ek kc el le ely lyc ne en eny nye epe er re et te ev ve

po op bo ob od do oc co of fo og go egy gyo oh ho jo oj ok ko ol lo oly lyo no on ony nyo or ro to ot ov vo

cs sc csz szc cu uc cz zc czs zsc cm mc

os so osz szo ou uo oz zo ozs zso om mo omio oro

kevereg terem dereng köldök földön korsó szőljön boldog pornográf bolondos korong gonosz

gondolat mosónő propeller foltzott görögördül

ebe epe de eje

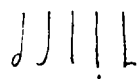
13. ábra

E megoldás más jelentéssel is alkalmazható: az *a* határozott névelő, az *al* alsó része is lehet kétrétű.

Az *i*, *ü* ugyan nem kapcsolódik, de vagy az előtte álló betűjel bal oldalára, vagy a fölé kerül. Mindkettőnek van kapcsolható – és egyben variációt nyújtó – alakja is, főként az *l*, *d*, *f* jelek előtt és után.

Az *a*-hoz a *t*, *ty* kezdő- vagy középpontján, a *z*, *zs*, *sz* jobb oldali kezdőpontján kapcsolódik; *m*-nek, *s*-nek e helyzetre külön alakja képződött. Egyéb, alapvonal feletti kis- és nagybetűk az alapvonalat érintő pontjukon kötődnek a megelőző *a* jelhez. *T*, *ty* után ezek bal végpontján, *z*, *zs*-hez ezek bal felső végpontján; *sz*, *s*-hez csúcspontjukon, *m*-hez ennek variánsával kapcsolódik az *a*. *J*, *k* után inkább *e* jelek középpontján, *cs* csúcsán, a többi jelnek az alapvonalat érintő ponttól legtávolabbi (tető-)pontján kötődik az *a* jele.

Az *u* előtti betűjel a jobb oldali kezdőponton kapcsolódik, az utána következők a bal felső pontján (14. ábra).

da ha la lya fa

dal

hal

fal

a al

szív

érti

diadal

sűn

nézni

kajüt

híres

ritka

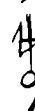
szabadság

szüntelen

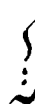
pipa

siralmas

liba

tűnik

fia

zsiger

fiatal

14/1. ábra

5. A Gárdonyi-duktus esztétikai értéke

5.1. *Mint titkosírás.* A titkosírás megnevezés az ötvenes évek torzító, a kémkedés, az illegalitás felhangját hordozó terminusaként született, amint e vád elleni furcsa mentegetést szolgálta a Gárdonyi-duktus soraiba belemagyarázott sajnálatos kórkép is.

Az egyetlen kriptográfiai vonásnak „egyből nem olvasható” volta tekinthető. Az exkluzív címzeti kört s az ezen kívüliek kizárását az első átírt oldalak gratulációja már maga megcáfolta. Magyarországon pedig sem a magyar nem tekinthető ritka, különleges nyelvnek, sem a gyakorlatilag egy betű-egy jel megfelelő írásrendszer bonyolult „kulcs”-nak nem nevezhető. A titkosírások között megfejtve az egyszerűek közé tartozik. Hogy Gárdonyi még-

 at	 at	 az	 azs	 asz	 am	 as		
 an	 ar	 ab	 ap	 ak	 ac	 acs	 ad	 ag
 av	 ak	 aj						
 ta	 tya	 za	 zsa	 sa	 sza	 ma		
 ja	 ka	 ca	 csa					
 ba	 da	 ga	 gya	 na	 nya			
 pa	 ra	 va						

	akadály		akarat		adakozik
	arany		adag		adrenalin
	papír		papa		paprika

14/2. ábra

is megfejtésnek nevezte olvashatóvá tételét, azt jelzi, hogy a saját maga által kezdeményezett grafikai bonyodalmak horderejével tisztában volt. (Jegyezzük meg, hogy a titkosírások tartalmuk kinyerése után rendszerint érdektelenné válnak.)

A Gárdonyi-dukthus pontos analógiája a következő. Az arab írásnak korán kialakultak kalligráfiai típusai, melyek hely és nyelv szerint is sokfélék voltak. Ezekben a művész meglehetősen szabadon kellett hogy bányon az eredeti betűjelek grafikai egészével, ezek némelyikéből alig maradt látható elem, mások vonalai többszörös méretre nőttek, vastagságuk, az adott sor terében a függőleges tengelyen való helyzetük egymástól eltolódott, a diakritikus jelek helye és mérete más és más lett stb.

Aki a közönséges arab írást nem tanulná, nem ismerné, és ilyen kalligrafikus formáival találná magát szembe, ráadásul legalább két-három nem arab nyelvet is jogosan feltételezve, pontosan abban a szellemi pozícióban lenne, mint a Gárdonyi-dukthusal találkozó. A különbség szinte csak a művészi kezdeményezés egyszemélyes voltában áll.

5.2. *Mint kalligráfiai rendszer.* Az ismert kalligráfiai módszerek egy-egy közismert írásrendszer alapjeleinek (legtöbbször: betűinek) egységes átformálására irányulnak, az egyes betűk és az egész íráskép szebbé és méltóságteljesebbé tétele céljából.

Gárdonyi a maga művészi rendszerét első fokon a betűjelek kialakításával alapozta meg; ennek több jelét csak néhány évi kísérletezés után véglegesítette. Ezek a jelek vételi helyük szerint is, de grafikai alkatukban is résszerűek, hiányosnak, befejezetlennek látszanak. A jelek azonban egyúttal az összes lehetséges egyszerű alapvonást és ezek jellegzetes összetételeit is hordozzák. Az írásfolyamat – a résszerű betűjelek révén – más és teljesebb arculatot kölcsönzött az összekapcsolások által az egész írásképnek és az egyes jeleknek is. Az íráskép maga – a leírtaktól függetlenül – esztétikai értéket öltött. Ez az esztétikai érték a végleges íráskép – a mintegy 2 cm magasságú folyamatos írászalag – kialakításával lett igazán nyilvánvaló és magas művészi színvonalú. A grafikailag résszerű betűjelek az összekapcsolásban is többfajta, látszólag nagyobb grafikai egységgé is összeállnak, valamint a közvetlen környezetet alkotó – noha nem velük egybeírt – többi betűjellel, illetve ezek csoportjaival is kölcsönhatásba lépnek.

Olyan különös kalligráfia ez, melyben már a szövegnek e jelrendszerben való helyes rögzítése – a jelek kiválasztása révén – esztétikai értéket hordoz, s az alapjelek vonzó és taszító virtuális mozgása teszi elevenné.

A tus fekete színe itt talán a legelegánsabb. Színes – főként piros – a keretezés szokott lenni. A vonalakat általában vagy vékony hegyű író tollal vagy egyenesre vágott hegyű tollszemmel kell vonni. A vékony vonal karcsúbb és ma-

gasabbra szökőbb lehet a leírt arányoknál, míg az átlagos tollhegy az, mely az öt vonal közti beírhatóságot leginkább megközelítheti betűi méretében. A derékszögben vágott hegyű toll a leginkább klasszikus kalligráfiai vonalvezetést biztosítja, amennyiben egyazon vonalon a hajszálvékonytól a vágott hegy szélességéig vastagodhat, majd újra a legvékonyabbra válthat a vonalvezetés. Nátollal a vékonyan írt szó fölé szokott Gárdonyi másik, vastag vonalakkal álló szót írni; e vastag vonal általában halványabb. (A fölé írt szó gyakran poétikai fogalomjel.)

A szabályos íráson felül az esztétikai értéket az egyes jelek megnyújtása vagy kurtára fogása; az egymás mellé írt jelek egymáshoz mért arányainak változtatása; a vonal vékonyabb, vastagabb vagy változó vastagságú volta; a színesen rajzolt keret vagy színes tussal írt, kiemelni kívánt szó; végül a felső pontjáig betöltött írásszalag egyenletes vonalsűrűsége, a szélek teleírt egyenes vagy helykitöltő elemekkel kiegyenesített vonala biztosítja.

A rendszer monumentális célból is – az arányok megtartásával – díszítő írásként alkalmazható. Gyakorlati használhatósága és szépsége mindig érdekessé, belső alkata maradandó értéké teszi.